

Azmi Özcan, Prof.Dr.

1960 yılında Burdur'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1983). Londra Üniversitesi'nde "Indian Muslims, Ottomans and Britain 1877-1914" konulu teziyle doktorasını tamamladı (1990). 1997 yılında doçent, 2002'de profesör oldu. 1996-1999 yılları arasında İSAM başkanı, 2008-2016 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi kurucu rektörü olarak görev yaptı. Halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 848
İSAM Yayınları 1
İlmî Araştırmalar Dizisi 1
© Her hakkı mahfuzdur.

**PANİSLAMİZM
-Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları
ve İngiltere (1877-1924)-**

Azmi Özcan

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın koordinasyon Erdal Cesar
Yayın hazırlık Mustafa Demiray
Tashih İsa Kayaalp, Abdülkadir Şenel, İnalet Bebek
Tasarım Ender Boztürk, Hasan Hüseyin Can

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 21.02.2020 tarihli ve
2020/03 sayılı kararı ile basılmıştır.

Birinci Basım: 1992
Üçüncü Basım: Haziran 2020
ISBN 978-625-706-97-24

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 15402

Özcan, Azmi

Panislamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan müslümanları ve İngiltere (1877-1924) /
Azmi Özcan. - 3. bs. - Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.

347 s. ; 24 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 848. İSAM Yayınları; 1. İlmî
Araştırmalar Dizisi; 1)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-625-706-97-24

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Önsöz 11

GİRİŞ

- A. İlişkilerin Başlangıcı 19
- B. Osmanlılar ve Bâbürlüler 26
- C. Malabar ile Meysûr Sultanlıkları
ve Osmanlı Devleti 34
- D. 1857 Büyük Hint Ayaklanması ve Sonrası 42

BİRİNCİ BÖLÜM

PANİSLAMİZM ve OSMANLI DEVLETİ

- A. Tarihî Geçmiş 53
- B. Sultan II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) 78

İKİNCİ BÖLÜM

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI ve HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI

- A. Hindistan'da Durum 117
- B. Afganistan'a Gönderilen Osmanlı Heyeti
ve İngiltere 138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİNDİSTAN'A YÖNELİK OSMANLI FAALİYETLERİ (Yeni Bir Değerlendirme)

- A. Olaylar, İthamlar ve Gerçekler 157
- B. Hindistan'da Osmanlı Şehbenderleri 187
- C. Basının Rolü 193
- D. Değerlendirme 203

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

JÖN TÜRKLER ve HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI (I)

- A. Jön Türk İhtilâli ve Hindistan Müslümanları 213
- B. Trablusgarp Savaşı ve Hindistan Müslümanları 228

BEŞİNCİ BÖLÜM

JÖN TÜRKLER ve HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI (II)

- A. Balkan Savaşları ve Hindistan Müslümanları 241
- B. Türkiye'ye Gönderilen Kızılay Heyeti 246
- C. Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be 253
- D. İngiltere'nin Tavrı ve Hindistan Müslümanları 263
- E. Savaşa Yaklaşırken 269

ALTINCI BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN SONU, HİLÂFETİN İLGASI ve HİNDİSTAN HİLÂFET HAREKETİ

- Osmanlı Devleti'nin Sonu, Hilâfetin İlgası ve Hindistan
Hilâfet Hareketi 295

Sonuç 313

Bibliyografya 319

Dizin 337

Önsöz

Türk-Hint münasebetlerinin tarihi çok eskilere gitmektedir. Gazneli Mahmud'un XI. yüzyıl başlarındaki Hindistan seferlerinden XIX. yüzyılın ortalarına kadar, Hindistan yarımadasının büyük bir kısmı (Seyyidler [1414-1451] ve Lüdiler [1451-1526] hariç), değişik Türk hanedanları tarafından idare edilmiştir. Bu bakımdan her iki milletin tarihlerinin birbirleri ile irtibatlı ve birçok müşterek yönleri olduğu âşikârdır.

Ancak Hindistanlılar Türkistan Türkleri'ni bu kadar erken tanımış olsalar da, Osmanlılar ile doğrudan ilişkileri XV. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Zaman içerisinde gelişen bu bağ, özellikle Hindistan müslümanlarının Osmanlılar'a olan ilgileri 1870'lerden itibaren doruğuna erişecek ve giderek bir hüzün hikâyesine dönüşecekti. İslam memleketlerinin birer birer Avrupa hâkimiyetine girmeleri karşısında Hindistan müslümanları için Osmanlılar âdetâ özledikleri her şeyi temsil ediyordu. Onlara göre, "Osmanlılar İslam'ın gururu, sultan-halife de İslam dünyasının birliğinin sembolü ve müslümanların hâmisi idi."

Önceleri bir tür hasret ve umut şeklinde gelişen bu anlayış zamanla Osmanlılar ve Osmanlı Devleti'nin bekası için Hindistan müslümanlarını harekete geçirecek ve 1924'te hilâfetin ilgasına kadar ellerinden gelen her türlü fedakârlığı yapmaya götürecekti. Öte yandan, iki halk arasındaki tarihî, dinî ve kültürel

bağların yanında, Hindistan'ın aynı zamanda bir İngiliz sömürgeci olması, aradaki ilişkilere siyasî bir muhteva da ilâve ediyor, böylece işin içine bir de İngiltere ve İngiliz siyaseti giriyordu.

Bu çalışma 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (Doksanüç Harbi) Türkiye'de hilâfetin ilga edildiği yıl olan 1924'e kadar Hindistan müslümanları¹ ile Osmanlılar'ın ilişkilerini ve İngiltere'nin politikalarını incelemektedir. Bu dönem "panislamizm" diye tanımlanan bir gelişmenin dünya gündeminde tartışılmaya başlandığı zaman dilimine rastlar. Bu yüzden de birçok tarihçi Hindistan-Osmanlı ilişkilerini "panislamizm" çerçevesinde değerlendirir. Bu çerçeve aynı zamanda bu çalışmanın da ana temasını oluşturmaktadır.

Yakın geçmişte başka ülkelerde ve Türkiye'de genel olarak bu çerçevedeki ilişkilere değinen bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında R. L. Shukla, *Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882* (New Delhi 1973); Y. D. Prasad, *The Indian Muslims and the World War I* (New Delhi 1985) ve G. Minault, *The Khilafat Movement* (New York 1982) özellikle belirtilmelidir. Bizde ise bu tür konular son zamanlara kadar hassas olarak değerlendirildiği için ne yazık ki pek ilgi gösterilmemiş âdeta kaçınılmıştır. Bu bakımdan (daha çok bir derleme mahiyetinde) olmasına rağmen, Türk kamuoyunun ve ilim çevrelerinin dikkatini yeni bir alana çekmesi bakımından M. Kemal Öke'nin, *Hilâfet Hareketleri* (Ankara 1989) önemli bir adımdır. Ancak yukarıdaki eserlerin hiçbiri bizim çalışmamızda esas aldığımız dönemle bir bütün halinde ilgilenmemektedir. Kezâ bu eserler ilişkilerin genelde yalnız siyasî tarafına ağırlık vermekte

.....

1 Burada sözü edilen "Hindistan müslümanları" bağımsızlık (1947) öncesi Hindistan'a ait bir kullanımdır. Çalışmamızda esas olan insanlar bugün artık üç ayrı devletin (Hindistan, Pakistan ve Bengladeş) sınırları içerisinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla buradaki "Hindistan müslümanları" kullanımından bütün bu devletlerde yaşayan müslümanlar anlaşılmalıdır.

ve çoğunlukla sadece İngiliz ve Hindistan kaynaklarına dayanmaktadırlar. Tabiatıyla çok çeşitli ve zengin Osmanlı arşiv malzemeleri birtakım güçlükler yüzünden kullanılamamış, dolayısıyla bu çalışmalar Osmanlı topraklarındaki gelişmeleri gerektiği şekilde ortaya koyamamışlardır.

Bunun yanı sıra konu hakkında, dönemin yazarları ve günümüz ilim adamlarınca birçok izah öne sürülmüş olmakla birlikte, tarihî, dinî, siyasî ve ideolojik açılardan bu ilişkilerin mahiyetini anlamaya çalışan ciddi bir çalışmanın olmadığı da bir gerçektir. Bunun sonucu olarak Hindistan müslümanları tarihinin, hatta bir bakıma Osmanlı tarihinin bu önemli cephesi hakkındaki bilgilerimiz, ana hatlarıyla genel kabullere dayalı olup yeterince araştırılmamıştır. Bütün panislamizm çalışmalarında olduğu gibi, şüphesiz bunun da en büyük sebebi, değişik ülkelerde ve farklı dillerdeki muhtelif kaynak ve arşiv malzemelerinin temininde ve bunların kullanımındaki güçlüklerdir. Ancak şurası muhakkaktır ki gerçekçi, kabul edilebilir ve ilmi bir değerlendirme sadece bu güçlükleri aşmakla değil, aynı zamanda bu kaynakların ve malzemelerin birbirleriyle karşılaştırılmaları ile ortaya çıkabilir.

Bu gaye ile elinizdeki çalışma öncelikle Türkiye, İngiltere, Hindistan, Pakistan arşiv ve kütüphanelerindeki belge ve malzemelerin taranması, değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.² Kezâ ilgili dillerdeki kitap, makale, gazete, günlük ve hatırat

.....
 2 Bu çalışma genel olarak 1990'da Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies Tarih Bölümü'ne sunduğumuz *Indian Muslims and the Ottomans (1877-1914): A Study of Indo-Muslim Attitudes to Pan-Islamism and Turkey* adlı doktora tezine dayanmaktadır. Ancak gerek konunun bütünlüğü gerekse daha sonra gelişen olaylar itibarıyla okuyucuyu boşlukta bırakmamak adına ikinci baskıda 1924'e kadar olan ilişkiler de ele alınmıştır. Kezâ aradan geçen süre içerisinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kullanıma açılan yeni vesikalarla (özellikle Yıldız Esas Evrakı, Sadâret Hususi ve Sadâret Resmi Mâruzat) birlikte, bu alanda yapılan son çalışmalar da gözden geçirilerek yeni ilâveler yapılmıştır.

gibi basılı kaynaklar da çalışma içerisinde geniş bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle yakın dönem Hindistan-Osmanlı tarihi ile ilgili bir çalışma için ilk defa kullanılan Osmanlı ve Hindistan arşiv malzemeleri konuya yeni boyutlar kazandırmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin araştırmacılara açılması çalışmaları hâlâ devam etmektedir. Ancak şu ana kadar görülen ve faydalanılan belgeler açıkça göstermektedir ki bunların değerlendirilmesi sadece Hindistan ve Türkiye'deki değil, bütün İslam dünyasındaki siyasî ve fikrî gelişmeleri anlayabilmek için son derece önemlidir.

Yaklaşık dört sene süren araştırmalarımız sırasında ilgi, destek ve yardımlarını gördüğüm birçok kişi ve kuruluşa burada teşekkürlerimi arz etmek isterim.³ Özellikle (İngiltere'de) India Office Library and Records, Public Record Office, British Museum, School of Oriental and African Studies, Institute of

.....

3 Burada özülerek bir hususu belirtmeden geçemeyeceğim. Araştırmalar yaptığım birçok arşiv ve kütüphaneler arasında çalışma izni alabilmek için ne yazık ki en çok Türkiye'de sıkıntılarla karşılaştım. Bir başka ülkede sadece bir kimlik kartı gösterilerek girilebilen arşivlerle kıyaslandığı zaman, kendi ülkemde meselâ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışabilmek için yaklaşık sekiz ay kadar izin beklemiş olmamı hâlâ anlayabilmiş değilim (bununla birlikte son zamanlarda bu hususun düzeltilmiş olmasını da sevinçle karşıyorum). Fakat asıl acı olan bu değildi. Çalıştığım alan ve konu itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçiliği ve Bombay Konsolosluğu arşivleri büyük önem taşıyordu. Daha önce, bazı yabancı uyruklu olan, bir kısım araştırmacıların T.C. Londra Büyükelçiliği Arşivi'ni kullandıklarını bildiğim için aynı gaye ile ben de müracaat ettim. Maalesef "şu ana kadar kimseye böyle bir izin verilmediği" gerekçesiyle talebim reddedilmişti. Bunun üzerine büyükelçiliğe tekrar giderek, daha önce izinsiz (!) olarak orada çalışma yapan (bazı yabancı) araştırmacıların isimlerini ibraz etmem de bir şey değiştirmedim. Bu defa (TC Bombay Konsolosluğu Arşivi için de olmak üzere) iki defa da Dışişleri Bakanlığı'na müracaat ederek izin istedim. Fakat maalesef her iki müracaatıma cevap dahi alamadım. Memleketimizde ilme ve araştırmaya verilen önem hakkında tartışmalar yoğunlaştıkça ben hep başımdan geçenleri hatırlıyorum.

Historical Research (Londra); (Hindistan'da) National Archives of India (Delhi), Aligarh Muslim University Library, Jamia Millia Islamia Library, Indian Institute of Islamic Studies (Delhi), Khuda Bakhsh Library (Patna); (Pakistan'da) Pakistan National Archives, Quaid-i Azam University (İslâmâbâd), NWFP Archives (Peşâver) and Penjab University (Lahor); (Türkiye'de) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'ni burada zikretmek vefa sorumluluğudur.

Çalışmalarım sırasında kendisinden büyük yakınlık gördüğüm ve her zaman bilgi ve tecrübesinden faydalandığım Londra Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Z. H. Zaidi'yi saygıyla anıyorum. Ayrıca bu eserin her aşamasında değerlendirmeleriyle daima bana destek olan meslektaşım Dr. Tufan Buzpınar'ı, İslam Araştırmaları Merkezi'nin değerli ilim adamları ve uzman personelini ve nihayet hiçbir zaman benden dualarını eksik etmeyen ailemi anmadan geçersen kadirşinaslık etmemiş olurum.

Son olarak bu süre içerisinde bana maddî ve mânevî destek sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı'na bir defa daha minnettarlığımı belirtmek isterim.

İstanbul 1996